

Njemačke posuđenice u suvremenome križevačkome govoru

VALENTINA PAPIĆ, RENATA HUSINEC

Visoko gospodarsko učilište u Križevcima

Milislava Demerca 1

HR-48 260 Križevci

vpapic@vguk.hr

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Primljeno/Received: 30. 09. 2010.

Prihvaćeno/Accepted: 27. 12. 2010.

Njemački je jezik ostavio trag u govornome jeziku stanovništva svih dijelova Hrvatske koji su nekada bili dijelom Vojne krajine i Austro-Ugarske Monarhije. Tako je i u suvremenome križevačkome govoru uočljiv velik broj posuđenica njemačkoga podrijetla. Te su posuđenice u većoj mjeri prisutne u govornome jeziku, dok u pisanome obliku prevladava upotreba standardnoga jezika. Današnje političke i društvene prilike ukazuju na smanjen utjecaj njemačkoga jezika, a provedeno istraživanje dokazuje da se ta tendencija manifestira i u smanjenu razumijevanju i upotrebi njemačkih posuđenica u govornome jeziku mlađe populacije, što pak potvrđuje znatan utjecaj sociolingvističkih čimbenika na procese vezane uz jezično posuđivanje. Iz rezultata je istraživanja jasno vidljivo kako duh vremena utječe na upotrebu njemačkih posuđenica u suvremenome križevačkome govoru.

Ključne riječi: njemačko-hrvatski jezični dodir, dodirno jezikoslovlje, suvremeni križevački govor, njemačke posuđenice

Uvod

Hrvatsko-njemački jezični dodir bio je naj-intenzivniji u vrijeme vojnih i političkih veza sa zemljama njemačkoga govornoga područja (Vojna krajina, Austro-Ugarska Monarhija) te se u razdoblju od 17. do početka 20. stoljeća u hrvatski jezik integrirao velik broj njemačkih posuđenica. Za razliku od kasnoga 19. stoljeća i prve polovine 20. stoljeća, kada je poznavanje njemačkoga jezika bilo pitanje društvenoga položaja i ugleda, 21. stoljeće donosi nam smanjen broj sati učenja njemačkoga jezika u osnovnim i srednjim školama. Predmet je ovog rada definirati osnovne značajke jezičnoga posuđivanja s naglaskom na jezično posuđivanje na leksičkoj razini, jer se jezično posuđivanje u križevačkome govoru, ostvareno putem hrvatsko-njemačkoga jezičnoga dodira, očituje u prvome redu upravo na toj razini.

Istraživanje je usmjereno na analizu upotrebe njemačkih posuđenica u suvremenome križevačkome govoru, odnosno na omjer razumijevanja i upotrebe njemačkih posuđenica s obzirom na dob ispitanika. Cilj je analize utvrditi razumiju li mlađi Križevčani njemačke posuđenice u istome postotku kao i njihovi stariji sugrađani

te rabe li ih u svakodnevnoj neformalnoj komunikaciji. Pretpostavka je da je promijenjena društveno-politička situacija, u kojoj je njemački jezik izgubio svoju nekadašnju važnost, utjecala na smanjeno razumijevanje i upotrebu njemačkih posuđenica kod mlađe populacije. Rezultati su istraživanja u zaključku povezani s trenutačnom društveno-gospodarskom situacijom u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i u gradu Križevcima.

Temeljni pojmovi vezani uz dodirno jezikoslovlje

U jezikoslovlju postoje različite definicije vezane uz jezični dodir. Tako Weinreich¹ pod jezicima u dodiru podrazumijeva situaciju kada jedna osoba naizmjenice upotrebljava dva ili više jezika.² Termin jezici u dodiru (*engl.* languages in contact) postao je uobičajen od pojave klasične

¹ Weinreich, Uriel, *Sprachen in Kontakt: Ergebnisse und Probleme der Zweisprachigkeitsforschung*, C. H. Beck, München, 1976.

² »In dieser Untersuchung werden zwei oder mehr Sprachen als miteinander in Kontakt stehend bezeichnet, wenn sie von einunddenselben Personen abwechselnd gebraucht werden.« (Weinreich, Uriel, *Sprachen in Kontakt: Ergebnisse und Probleme der Zweisprachigkeitsforschung*, C. H. Beck, München, 1976., str.15., prijevod Valentina Papić.)

monografije Uriela Weinreicha *Languages in contact* (1953.). Oksaar³ pod terminom jezičnoga kontakta podrazumijeva proces jezičnoga dodira kao i rezultat utjecaja jednoga jezika na drugi, i to u prvome redu kroz različite vrste posuđenih elemenata.⁴ Ovdje se prije svega misli na jezično posuđivanje na fonološkoj, morfološkoj, leksičkoj i semantičkoj razini. »Kada na jednom prostoru više osoba ima slične jezične kompetencije vezano uz naizmjeničnu upotrebu dva ili više jezika, tada određeni jezični dodir poprima grupna obilježja i samim time postaje kolektivna pojava.«⁵

Riehl⁶ navodi razliku između jezičnoga dodira i višejezičnosti, gdje se izraz »jezični dodir« (njem. Sprachkontakt) često upotrebljava u kontekstu distinkcije s izrazom »višejezičnost« i u središte pozornosti stavlja involvirane jezike, dok se »višejezičnost« bavi sposobnošću pojedinoga govornika koji te jezike govori ili skupina ljudi među kojima se ti jezici govore.⁷

Metzlerov jezični leksikon (Metzler Lexikon Sprache) definira jezični dodir kao »međusobni kontakt dvaju ili više jezika najčešće zbog zemljopisne blizine njihovih govornika. Preduvjet je da komunikacija prelazi granice pojedine jezične zajednice. Pojavni je oblik jezičnoga dodira bilingvizam. Istraživanje takozvanih interferencija (njem. Interferenzen), tj. međusobnih utjecaja koji nastaju usljed izloženosti dvaju jezika međusobnu

jezičnomu dodiru, predmet su istraživanja kontaktne lingvistike. (...) Dugotrajniji jezični dodir može dovesti do miješanja jezika.«⁸

Možemo reći da je izraz jezični dodir zapravo apstraktan pojam koji označuje kontakt ili komunikaciju između govornika različitih jezika, bilo da se radi o aktivnoj komunikaciji ili o pasivnoj izloženosti jeziku koji nekomu pojedincu nije materinski jezik.

Jezično posuđivanje nije isključivo jezikoslovna kategorija i ne može se analizirati samo općejezikoslovnim metodama. Nužne su i druge znanosti kao što su sociologija, psihologija i druge jer se pri istraživanju te pojave proučavaju i nejezični čimbenici. Weinreich naglašuje važnost društveno-kulturološkog okvira jezičnoga dodira pri postavljanju hipoteza i razvijanju teorija vezanih uz dodirno jezikoslovlje. Wildgen dodirno jezikoslovlje definira kao područje interakcije humanističkih i društvenih znanosti i naglašuje važnost makrogeografskih i makrokulturoloških struktura te individualnopsiholoških i mikrofizioloških procesa. Piškorec dodirno jezikoslovlje definira kao disciplinu »u kojoj svoje mjesto nalaze psiholingvistički i sociolingvistički, antropološki, kulturno-povijesni, (jezično) politički, pedagoški, komunikološki i književno-znanstveni pristupi i metode«.⁹ Bez tih znanosti i bez društvenopovijesnog okvira ne bi bilo moguće temeljito sagledati uzroke koji su doveli do jezičnoga posuđivanja, što kontaktnu lingvistiku definira kao posebno interdisciplinarnu lingvističku disciplinu.

Postoje različiti načini na koje dva jezika mogu biti u međusobnu dodiru, a pri čemu dolazi do jezičnoga posuđivanja. Tu u prvome redu možemo navesti zemljopisnu blizinu govornika

3 Oksaar, Els, *Terminologie und Gegenstand der Sprachkontaktforschung: Sprach-geschichte: Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 2.1.), W., Besch, O., Reichmann, S., Sonderegger, Berlin, 1984.

4 »Der Terminus ›Sprachkontakt‹ umfaßt aber sowohl den Prozeß der Sprachberührung als auch das Resultat der Einflüsse einer Sprache auf eine andere, vor allem durch verschiedene Arten des Lehnguts.« (Oksaar, Els, *Terminologie und Gegenstand der Sprachkontaktforschung: Sprach-geschichte: Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*, Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 2.1., W., Besch – O., Reichmann – S., Sonderegger, Berlin, 1984., str. 845.)

5 Piškorec, Velimir, *Deutsches Lehngut in der kajkavisch-kroatischen Mundart von Durđevac in Kroatien, Schriften zur deutschen Sprache in Österreich 22*, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 1997., str. 18.

6 Riehl, Claudia Maria, *Sprachkontaktforschung: Eine Einführung*, TBL Verlag Gunter Narr, Tübingen, 2004.

7 »Der Begriff ›Sprachkontakt‹ wird häufig in Abgrenzung gegenüber dem Begriff ›Mehrsprachigkeit‹ verwendet. ›Sprachkontakt‹ rückt die beteiligten Sprachen ins Zentrum der Aufmerksamkeit, ›Mehrsprachigkeit‹ dagegen die Eigenschaften der Menschen, die diese Sprachen sprechen, oder Gruppen, in denen diese Sprachen gesprochen werden.« (Riehl, C. M., *Sprachkontaktforschung: Eine Einführung*, TBL Verlag Gunter Narr, Tübingen, 2004., str. 11., prijevod Valentina Papić)

8 »Sprachkontakt (engl. linguistic contact, frz. contact des langues): Aufeinandertreffen zweier oder mehrerer Sprachen meist durch geographische Nachbarschaft ihrer Sprecher. Voraussetzung ist, daß Kommunikation über die Grenzen der jeweiligen Sprachgemeinschaft hinweg erfolgt. Erscheinungsform des S. ist Bilingualismus. Die Erforschung sog. Interferenzen, d.h. wechselseitiger Einflüsse, denen miteinander im sprachkontakt stehende Sprachen ausgesetzt sind, ist Gegenstand der Kontaktlinguistik. (...) Länger währender Sprachkontakt kann zur Sprachmischung (...) führen.« (Glück, Helmut: *Metzler Lexikon Sprache*, – Verlag J. B. Metzler, Stuttgart – Weimar, 2005., str. 620., prijevod Valentina Papić.)

9 Piškorec, Velimir, *Temeljni pojmovi dodirnoga jezikoslovlja, Strani jezici* 30, 4, 219. – 227., Odjel za strane jezike Hrvatskoga filološkog društva u suradnji sa Školskom knjigom Zagreb, 2001., str. 226.

dvaju različitih jezika u pograničnim područjima, no do jezičnoga dodira dolazi i u brojnim drugim situacijama kao što su gospodarska suradnja, turizam, studij u inozemstvu, migracija radnika ili pak nastava stranih jezika u školama. Govorni je jezik svakako prvenstven oblik preko kojega se ostvaruje jezični dodir, no i pasivno znanje (razumijevanje) nekoga jezika može rezultirati jezičnim posuđivanjem. Danas je svakako znatan utjecaj javnih glasila (novine, časopisi, televizija, internet), ali i izravna komunikacija na području gospodarstva i poslovne suradnje subjekata iz različitih zemalja. Paul¹⁰ je već u 19. stoljeću definirao situacije u kojima dolazi do jezičnih dodira i utjecaja jednoga jezika na drugi te u tome kontekstu spominje granice dvaju jezičnih područja, putovanja i boravak pojedinaca u stranim zemljama, osvajanja i kolonizacije, gospodarsku, političku i intelektualnu nadmoć jednoga naroda nad drugim.

Rudolf Filipović u tome pogledu daje podjelu na posredno posuđivanje preko kojega jezik davatelj dolazi u dodir s jezikom primateljem putem posredničkih medija, dok se neposredno posuđivanje vrši izravnim dodirom jezika davatelja s govornicima jezika primatelja.¹¹ Kao motive posrednoga posuđivanja jezika koji nisu u izravnu dodiru, možemo navesti nove izume, težnje modernizaciji ili pak samo pitanje ugleda.

Trudgill¹² kao razlog jezičnoga posuđivanja navodi prevlast nekoga naroda u određenome području pa se u jezike drugih naroda integriraju izrazi vezani uz to specifično područje. Tako primjerice izrazi koji se rabe u glazbi (*adagio, allegro, crescendo*), potječu iz talijanskoga jezika, a izrazi vezani uz šport (*football, goal, sprint, start*) iz engleskoga.

Bechert i Wildgen¹³ (1991.) navode tri razine na kojima dolazi do jezičnoga dodira: razinu go-

vora (*parole*), razinu jezika (*langue*) i razinu jezičnoga razvitka te kao najvažnija obilježja razine govora spominju spontane prilagodbe, transfere i miješanja do kojih dolazi u govoru stranaca (*Ausländerregister*)¹⁴ i pri kodnome preključivanju (*Codewechsel*), a na razini jezika navode sinkronijsku dijagnozu i dijakronijsku analizu tragova jezičnoga dodira u jezičnome sustavu, pri čemu u prvome redu podrazumijevaju posuđenice u leksičkome području te u drugim područjima jezične strukture, dok se razina jezičnoga razvitka (*njem. Sprachentwicklung*) odnosi na dijakronijski razvitak jezičnih sustava u intenzivnu dodiru s drugim jezičnim sustavima s vidljivim vremenskim utjecajem jezičnoga dodira.

Problematikom jezičnih dodira bavi se grana lingvistike za koju se rabe nazivi lingvistika jezičnih dodira, kontaktna lingvistika te dodirno jezikoslovlje,¹⁵ a istražuje utjecaj jednoga jezika na drugi u sklopu različitih vrsta kontakata govornika različitih jezika (izravna komunikacija, migracija, mediji, učenje stranoga jezika, odrastanje u dvojezičnu okružju i sl.), i to na na svim jezičnim razinama, od fonološke pa sve do stilističke. »Jezično posuđivanje i sve pojave vezane uza nj klasificiraju se u novu granu znanosti o jeziku: lingvistiku jezičnih dodira ili kontaktnu lingvistiku. Ta grana lingvistike obuhvaća i proučava cijelo područje jezičnih dodira i jezičnih sukoba (*language contact – language conflict*), bilingvizam i multilingvizam, prevođenje i usvajanje drugih jezika, sve oblike interferencije koji se javljaju kao rezultat dodira jezika i kultura na svim razinama. Čini nam se da su ti i mnogi drugi razlozi opravdali formiranje posebne grane lingvistike, lingvistike jezičnih dodira.«¹⁶

10 Paul, Hermann, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Max Niemeyer, Halle, 1886., str. XII.

11 Filipović, Rudolf, *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za filološke znanosti, knjiga 59., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga, Zagreb, 1985.

12 Trudgill, Peter, *Sociolinguistics. An introduction to language and society*, Penguin Books Ltd., Harmondsworth, Middlesex, 1974.

13 Bechert, Johannes – Wildgen, Wolfgang, *Einführung in die Sprachkontaktforschung*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1991.

14 Kao obilježja govora stranaca Bechert i Wildgen navode spontane simplifikacije vlastitoga jezika s ciljem prilagodbe spram potreba govornika kojemu je to strani jezik. Tako će Nijemac u razgovoru s »gastarbajterom« upotrijebiti krnji oblik rečenice poput »*Du gehen Bürgermeister, Büro, Polizei, verstehen?*« Simplifikacije su prisutne na svim jezičnim razinama, a karakterizira ih polagan tempo govora, stanke, pretjerano razgovijetan izgovor, upotreba glagola u infinitivu, izostavljanje veznika i prijedloga. (Bechert, Johannes – Wildgen, Wolfgang, *Einführung in die Sprachkontaktforschung*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1991., str. 58.)

15 Piškorec, Velimir, *Temeljni pojmovi dodirnoga jezikoslovlja, Strani jezici* 30, 4, 219. – 227., Odjel za strane jezike Hrvatskoga filološkog društva u suradnji sa Školskom knjigom Zagreb, 2001.

16 Filipović, Rudolf, *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za filološke znanosti, knjiga 59., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga, Zagreb, 1985., str. 15

Postoje različita mišljenja o ukupnu broju jezičnih razina na kojima dolazi do utjecaja jednoga jezika na drugi, tj. do interferencije. Tako Haugen navodi samo dvije razine (fonematika i morfematika), a Clyne čak desetak.¹⁷ Iz toga je razloga vrlo teško ili čak nemoguće definirati točnu klasifikaciju jezičnih dodira koja bi obuhvatila sve strukturne i leksičke promjene koje iz njih proizlaze. Ovdje je potrebno dodatno naglasiti i interdisciplinarnost koja je usko vezana s istraživanjem dodirnoga jezikoslovlja, a koja pak dodatno ograničava razgraničavanje lingvističkih i nelingvističkih čimbenika jezičnoga posuđivanja. »S obzirom na složenost tih odnosa i poteškoće pri razgraničavanju aspekata jezika koji nisu društvene naravi, sociolingvistika obuhvaća brojna pitanja, teorijske postavke i metode. Ammon u enciklopedijskoj natuknici Metzlerova lingvističkoga leksikona navodi čak dvadeset sociolingvističkih područja. To su: 1. socijalna dijalektologija, 2. jezična kultura, 3. kulturno-antropološka istraživanja jezika i etnolingvistika, 4. kontaktna lingvistika, 5. istraživanje jezičnih prepreka, 6. sociologija dijalekata (obuhvaća i pitanja odnosa dijalekata i standarda u školskom sustavu), 7. pidžinologija i kreolistika, 8. varijacijska lingvistika, 9. feministička lingvistika, 10. jezične manjine, 11. teorija govornih činova i konverzijska analiza, 12. istraživanja komunikativne kompetencije i etnografija govora, 13. istraživanje stajališta o jezičnim varijantama, 14. istraživanje višejezičnosti, 15. tipologija jezičnih zajednica, 16. komunikacija u ustanovama, 17. ideološki aspekti jezika i jezična politika, 18. istraživanje očuvanja, »smrti« i »oživljavanja« jezika, 19. standardologija i jezično planiranje, 20. međunarodni i planski jezici, interlingvistika.«¹⁸

Kako je već i spomenuto, jezični se dodir odnosi na kontakt između govornika ili jezičnih zajednica koji se služe dvama ili više jezika, a strukturne promjene koje nastaju kao rezultat jezičnoga dodira, zapravo su uvjetovane društvenim i komunikacijskim motivima govornika ili jezičnih zajednica. Rezultati jezičnoga dodira svakako su nastali pod utjecajem društvenih odnosa govornika

ili jezičnih zajednica, vrste interakcije, stavova prema pojedinome jeziku, stupnja dvojezičnosti govornika i jezičnih zajednica, vrste kontakta i odnosa nadređenosti i podređenosti govornika određenih jezika. Iz tog je razloga teško pristupiti istraživanju lingvističkih čimbenila, a da se u obzir ne uzmu društvene i komunikacijske okolnosti zbog kojih je došlo do jezičnoga dodira.

Dodirno jezikoslovlje uza se veže problematiku prikladna nazivlja vezana uz pojavu jezičnih dodira i jezičnoga posuđivanja pa su u procesu razvoja ove grane lingvistike bili rabljeni termini koji su poslije proglašeni neprikladnima. »Kako bi se opisalo djelovanje jezičnih dodira, u tradicionalnome su se jezikoslovlju među ostalima upotrebljavali termini posuđivanje (*Entlehnung*), miješanje jezika (*Sprachmischung*) i miješani jezici (*gemischte Sprachen*), no oni su zbog pogrešnih konotacija odbačeni kao neprikladni od moderne kontaktne lingvistike.«¹⁹

O problematici vezanoj uz nazivlje u dodirnome jezikoslovlju govori i Piškorec,²⁰ koji navodi da se djelovanje jezičnih dodira u povijesti istraživanja jezičnih dodira različito klasificiralo i nazivalo, što je dovelo do zbrke vezane uz terminologiju, te navodi kako je 50-ih godina Haugen upotrijebio nadređeni pojam *borrowing*, i to unatoč neželjenim konotacijama koje su implicirale mehaničko uvođenje stranih jezičnih jedinica. »U novije vrijeme uveden je i prihvaćen termin kontaktna lingvistika ili lingvistika jezičnih dodira (*contact linguistics*) za onu granu lingvistike koja istražuje kontakte jezika ili jezične dodire (*language contacts*) u teoriji i primjeni, te na osnovi rezultata istraživanja tih kontakata formulira lingvističke principe vezane uz bilingvizam (*bilingualism*), jezično posuđivanje (*language borrowing*), usvajanje jezika (*language acquisition*), gubljenje jezika (*language loss or language shift*), napuštanje jednog u korist drugog, pod pritiskom

17 Piškorec, Velimir, *Temeljni pojmovi dodirnoga jezikoslovlja, Strani jezici* 30, 4, 219. – 227., Odjel za strane jezike Hrvatskoga filološkog društva u suradnji sa Školskom knjigom Zagreb, 2001.

18 Isto, str. 221.

19 Oksaar, Els, *Terminologie und Gegenstand der Sprachkontaktforschung: Sprach-geschichte: Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*, Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 2.1., W., Besch – O., Reichmann – S., Sonderegger, Berlin, 1984., str. 845, prijevod Valentina Papić.

20 Piškorec, Velimir, *Deutsches Lehnwort in der kajkavisch-kroatischen Mundart von Durdevac in Kroatien. Schriften zur deutschen Sprache in Österreich* 22, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 1997.

dominantnog jezika ili jezika prestiža, jezično planiranje (*language planning*) itd.«²¹

U posljednja četiri desetljeća proučavanjem jezičnih dodira bave se ekolingvistika i etolingvistika. Piškorec ekolingvistiku definira kao »skup lingvis tičkih pristupa koji obuhvaća ekologiju jezika, etolingvistiku, probleme jezika i sukoba, jezika i skupina, te međudjelovanje jezika, čovjeka, životinja i biljaka, dok se etolingvistika bavi proučavanjem uloge jezika u reguliranju (mirnoga) suživota u različitim kulturama i postavlja hipoteze o nastanku jezika kao snažnoga čimbenika tvorbe zajednice«.²²

Unatoč terminološkoj konfuziji iz navedenih je definicija i citata razvidno da jezični dodir uza se veže sljedeće lingvističke pojmove: dvojezičnost, višejezičnost, interferencija i integracija, jezično posuđivanje, gubljenje, tj. napuštanje jezika, miješanje jezika te u konačnici smrt nekoga jezika. Jezični dodir također može rezultirati leksičkim i strukturalnim promjenama u jeziku, nastajanjem novih jezika kao što su miješani jezici, pidžini i kreoli. Svakako je preduvjet za stvaranje novih jezika ili napuštanje postojećih jezika postojanje dvojezičnosti i višejezičnosti pa možemo ustvrditi da su dvojezičnost i višejezičnost glavne posljedice jezičnih dodira, koje tijekom vremena uzrokuju navedene jezične promjene.

Metzlerov jezični leksikon (Metzler Lexikon Sprache) definira dvojezičnost kao sposobnost pojedinaca ili društvene zajednice da se u svakodnevnoj komunikaciji služe dvama različitim jezicima. Do pojave dvojezičnosti dolazi pod uvjetom da pripadnici dvaju različitih naroda žive i komuniciraju u blisku dodiru.²³ Prema Piškorcju²⁴

su dvojezičnost i jezični dodir nazivi u kojima se odražavaju različiti aspekti složene pojave koja se sastoji u tome da pojedinac ili skupina rabi dva ili više jezika.

Postoje različiti kriteriji za definiranje dvojezičnosti pa tako neki autori pod dvojezičnim podrazumijevju poznavanje drugoga jezika jednako savršeno kao i materinskoga, dok drugi dvojezičnima smatraju one pojedince koji su u stanju na stranome jeziku izreći potpune i smislene iskaze. Prema Weinreichu²⁵ su dvojezične one osobe koje su u stanju naizmjenice se služiti dvama jezicima, dok Schottman²⁶ dvojezičnost definira vrlo široko: od razumijevanja nekoga stranoga jezika do sposobnosti proizvodnje smislene iskaza na stranome jeziku. Dvojezičnost i višejezičnost mogu biti usvojene, ako dijete raste u dvojezičnu ili višejezičnu okružju (npr. otac je izvorni govornik njemačkoga, a majka izvorni govornik francuskoga jezika, a obitelj živi u Španjolskoj), ili pak naučene, ako se u kasnijemu djetinjstvu ili odrasloj dobi uči jedan ili nekoliko stranih jezika. Wildgen dvojezičnost dijeli na dva tipa: »koordinirana dvojezičnost«, kod koje se oba jezika uče u različitim razdobljima i okolinama te rabe u drukčijim situacijama, i »kompaktna dvojezičnost«, pri kojoj se područja učenja i primjene uvelike preklapaju. Schottman²⁷ upravo kompaktnu dvojezičnost, pri kojoj kod dvojezične osobe dva jezika nisu strogo odvojena, smatra pretpostavkom jezičnog dodira. Piškorec²⁸ u kontekstu definiranja dvojezičnosti spominje i »subordiniranu dvojezičnost« koja se pojavljuje kada se novi jezik uči s pomoću kojega drugoga (tzv. neizravnim metodom).

Ove su definicije vezane uz dvojezičnost pojedinca, no dvojezičnost se i višejezičnost pojavljuju u kontekstu dvojezičnoga i višejezičnoga društva koje ima više od jednoga službenoga jezika. U Europi kao primjer možemo navesti

21 Filipović, Rudolf, *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za filološke znanosti, knjiga 59., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga, Zagreb, 1985., str. 17.

22 Piškorec, Velimir, *Temeljni pojmovi dodirnoga jezikoslovlja, Strani jezici* 30, 4, 219. – 227., Odjel za strane jezike Hrvatskoga filološkog društva u suradnji sa Školskom knjigom Zagreb, 2001., str. 221.

23 »Bilingualismus (auch: Bilinguismus, Zweisprachigkeit) Bezeichnung für den Zustand einzelner Personen oder einer sozialen Gemeinschaft, die sich bei der täglichen Kommunikation zweier unterschiedlichen Sprachen bedienen. Ein bilingualer Zustand tritt gewöhnlich unter der Bedingung auf, dass Angehörige zweier verschiedener Ethnien in engem Kontakt miteinander leben und kommunizieren.« (Glück, Helmut: *Metzler Lexikon Sprache*, Helmut Glück – Verlag J. B. Metzler, Stuttgart – Weimar, 2005., str. 120., prijevod Valentina Papić.)

24 Piškorec, Velimir, *Temeljni pojmovi dodirnoga jezikoslovlja, Strani jezici* 30, 4, 219. – 227., Odjel za strane jezike Hrvatskoga filološkog društva u suradnji sa Školskom knjigom Zagreb, 2001.

25 Weinreich, Uriel, *Sprachen in Kontakt: Ergebnisse und Probleme der Zweisprachigkeitsforschung*, C. H. Beck, München, 1976.

26 Schottmann, Hans, *Die Beschreibung der Interferenz*, u: Kolb, H. – Lauffer, H. et. al.: *Sprachliche Interferenz. Werner Betz zum 65. Geburtstag*, Niemeyer, Tübingen, 1977., str. 13. – 35.

27 Schottmann, Hans, *Die Beschreibung der Interferenz*, u: Kolb, H. – Lauffer, H. et.al.: *Sprachliche Interferenz. Werner Betz zum 65. Geburtstag*, Niemeyer, Tübingen, 1977., str. 13. – 35.

28 Piškorec, Velimir, *Temeljni pojmovi dodirnoga jezikoslovlja, Strani jezici* 30, 4, 219. – 227., Odjel za strane jezike Hrvatskoga filološkog društva u suradnji sa Školskom knjigom Zagreb, 2001.

Belgiju (flamanski i francuski) i Švicarsku (nje- mački, talijanski, francuski i retoromanski). »Ako u određenom prostoru i vremenu više osoba ima sličnu jezičnu kompetenciju u smislu naizmjenične uporabe dvaju ili više jezika, određeni jezični dodir nadilazi razinu pojedinoga govornika i može se smatrati kolektivnom pojavom. Stoga je u metodološkom smislu potrebno razlikovati između individualne i kolektivne razine jezičnoga dodira.«²⁹ Pojavom individualne dvojezičnosti bavi se psiholingvistika, dok je kolektivna dvojezičnost predmet proučavanja sociolingvistike. Jedan je od oblika kolektivne dvojezičnosti svakako i diglosija, no ovdje se ne radi o dvama različitim jezicima, već o varijetetima istoga jezika koji se upotrebljavaju u različitim situacijama. Bechert i Wildgen³⁰ diglosiju definiraju kao ograničen izbor jezika (*ingeschränkte Sprachwahl*) te prema njima »postoje dva oblika jezika – »visoki« i »niski«, s jasno određenim domenama.«³¹ Tako se niski oblik rabi u svakodnevnoj komunikaciji, a domene vezane uz ugled pretpostavljaju uporabu visokoga varijeteta. Trudgill³² kao primjer diglosije navodi primjer Grčke, gdje su do 1970. u upotrebi bila dva varijeteta: *katharevousa* kao prestižan varijetet koji se rabio u svečanim i formalnim situacijama, dok je u govornome jeziku prevladavao *dhimotiki*. Varijeteti su se znatno razlikovali u vokabularu i morfologiji, a političke su prilike u Grčkoj dovele do napuštanja varijeteta *katharevousa* i sve veće upotrebe varijeteta *dhimotiki*.

Dvojezičnost i višejezičnost uzrokuju, tj. omogućuju jezično posuđivanje na različitim jezičnim razinama (fonološkoj, morfološkoj, leksičkoj itd.) te mogu u slučaju dominantnoga statusa jednoga jezika dovesti do podređenosti, postupna prestanka

uporabe i smrti drugoga jezika. Kada govorimo o jezičnome posuđivanju iz društveno nadređenoga jezika u jezik koji ima podređeni status, ili pak obrnuto, te o posuđivanju između jezika koji su po statusu ravnopravni, tada valja spomenuti lingvističke nazive »superstrat«, »supstrat« i »adstrat«, pri čemu je prema Metzleru superstrat (*lat. superstratum, das Darübergestreute*) varijetet koji utječe na strukturu manje dominantna jezika u okviru jedne jezične zajednice. Superstrat je rezultat političke, gospodarske i kulturološke nadmoći, a njegov je utjecaj vidljiv u povećanoj upotrebi posuđenica.³³ S druge je pak strane supstrat (*lat. substratum, das Untergestreute*) jezični varijetet koji unutar jezične zajednice utječe na strukturu dominantnoga jezičnoga varijeteta. Supstrat se pojavljuje kada se nekoj jezičnoj zajednici neki jezik nameće kao posljedica političkih ili gospodarskih okolnosti, pri čemu tijekom vremena može doći do promjene jezika (*Sprachwechsel*).³⁴ Pojam se adstrat (*lat. adstratum, njem. Danebengestreutes*) povremeno upotrebljava umjesto pojma superstrat ili čak može označivati kako superstrat, tako i supstrat. Kao sinonim pojmu adstrat upotrebljava se izraz »jezici u kontaktu«, pri čemu se implicira da su jezici koji se nalaze u međusobnu kontaktu, samostalne jedinice koje paralelno egzistiraju i međusobno utječu jedan na drugi, dok pojmovi adstrat, supstrat i superstrat impliciraju nestajanje pojedinoga jezika, pri čemu on ostavlja tek tragove u drugome jeziku s kojim je bio u kontaktu.³⁵

²⁹ Isto, str. 220.

³⁰ Bechert, Johannes – Wildgen, Wolfgang, *Einführung in die Sprachkontaktforschung*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1991.

³¹ Pod domenom se podrazumijeva skup karakterističnih situacija i okružja strukturiranih oko određene teme, koja utječe na način na koji govornici poimaju takve situacije, a kojoj su pridruženi određeni stavovi. *Eine Domäne ist ein Bündel charakteristischer Situationen und Umgebungen, die um ein prototypisches Thema zentriert sind, das die Wahrnehmung der Sprecher von diesen Situationen in bestimmter Weise lenkt und strukturiert; den Themen sind bestimmte Wertvorstellungen zugeordnet.* (Bechert, Johannes – Wildgen, Wolfgang, *Einführung in die Sprachkontaktforschung*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1991., str. 60, prijevod Valentina Papić.)

³² Trudgill, Peter, *Sociolinguistics. An introduction to language and society*, Penguin Books Ltd., Harmondsworth, Middlesex, 1974.

³³ »Superstrat: Varietät, die die Struktur einer weniger dominanten Sprache innerhalb einer Sprachgemeinschaft beeinflusst hat. Ein sprachliches Superstrat ist das Resultat von politischer, ökonomischer und kultureller Überlegenheit. superstrat-Einfluß macht sich z.B. in einem erhöhtem Gebrauch von Lehnwörtern bemerkbar.« Glück, Helmut., *Metzler Lexikon Sprache*, – Verlag J. B. Metzler, Stuttgart – Weimar, 2005., str. 663., prijevod Valentina Papić.)

³⁴ »Substrat: sprachliche Varietät, die die Struktur einer dominanteren Sprachvarietät in einer Sprachgemeinschaft beeinflusst hat. Substratsprachen findet man besonders dort, wo einer Sprachgemeinschaft als Folge politischer oder ökonomischer Umstände eine Sprache aufgezwungen wurde.« (Glück, Helmut, *Metzler Lexikon Sprache*, Verlag J. B. Metzler, Stuttgart – Weimar, 2005. str. 659, prijevod Valentina Papić.)

³⁵ »Adstrat: ein Terminus, der gelegentlich für Superstrat verwendet wird oder sowohl Superstrat als auch Substrat bezeichnet. »Sprachen im Kontakt« wird gelegentlich als Synonym gebraucht, wobei impliziert wird, dass die im Kontakt stehende Sprachen als eigenständige Einheiten weiter bestehen, auch wenn sie sich gegenseitig beeinflussen, während Adstrat, Substrat und Superstrat implizieren, daß eine Sprache verschwindet und nur ihre Spuren in der anderen Kontaktsprache hinterläßt.« (Glück, Helmut., *Metzler Lexikon Sprache*, Verlag J. B. Metzler, Stuttgart – Weimar, 2005., prijevod Valentina Papić.)

Jezični dodir za posljedicu može imati miješanje jezika te nastajanje miješanih jezika, pidžina i kreola. Pri tome može doći do različitih kombinacija miješanja jezičnih elemenata, npr. miješanje gramatike jednoga jezika s leksičkim jedinicama drugoga jezika. Iako su jezici dolazili u međusoban dodir od samih početaka, lingvisti su se pojavama dodirnoga jezikoslovlja počeli baviti razmjerno kasno. Termin »jezično miješanje« i »miješani jezici« prvi se put javlja u 18. stoljeću, kada su leksikografi počeli proučavati rječničku građu i analizirati posuđenice.³⁶

Prvu definiciju i jasno određene kriterije miješanih jezika dao je lingvist Ernst Windisch. »Miješani je jezik, prema Windischu, onaj u kojem se: 1. strane riječi upotrebljavaju na račun domaćih, 2. postojeće domaće riječi kojima se opisuje predmeti zamjenjuju stranim, 3. javlja veliki postotak posuđenica, 4. upotrebljavaju posuđenice i u najjednostavnijim izrazima i rečenicama, 5. osim posuđenica imenica upotrebljavaju i glagoli, pa čak i brojevi i morfološki oblici te drugi dijelovi rečenica stranog porijekla.«³⁷ Miješanjem jezika bavio se i lingvist Hermann Paul, koji u djelu *Prinzipien der Sprachgeschichte* polazi od

teze da do miješanja jezika dolazi u trenutku kada dvoje ljudi razgovara na dvama različitim jezicima te naglašuje važnost miješanja jezika za život jezika.³⁸ Prema Paulu je preduvjet za miješanje jezika postojanje dvojezičnih pojedinaca koji ili govore više jezika ili tek razumiju drugi jezik osim materinskoga, pri čemu je određen minimum razumijevanja stranoga jezika od ključne važnosti.

Sažimajući mišljenja različitih lingvista 19. stoljeća koji su se bavili problematikom miješanja jezika i miješanih jezika, Filipović zaključuje kako u to doba ne postoji jedinstveno gledanje na problem jezičnoga miješanja ni jezičnog posuđivanja budući da neki lingvisti razlikuju jezično posuđivanje i jezično miješanje, a drugi smatraju da među tim dvjema pojavama nema nikakve razlike te ćemo pravu definiciju miješanja jezika uzalud tražiti u djelima lingvista toga vremena. Prema H. K. Schönfelderu jedan je od razloga tomu činjenica da nemaju svi lingvisti jedinstveno shvaćanje o biti jezika, pri čemu jedni kao glavni kriterij određivanja miješanoga jezika uzimaju postotak posuđenica. No i tu ima neslaganja budući da su definicije prema kojima se određuje broj posuđenica prema kojem bi neki jezik mogao biti klasificiran kao miješani jezik, vrlo neodređene. Trudgill³⁹ zastupa mišljenje da ne postoje čisti jezici (*pure languages*) te da su svi jezici podložni promjenama i rezultat su utjecaja i miješanja drugih jezika.

Miješanje jezika može za posljedicu imati nastajanje sasvim novih jezika kao što su pidžinski jezici. Oni nastaju u situacijama jezičnoga dodira gdje govornici jednoga jezika uopće ne poznaju jezik skupine govornika drugoga jezika, a prisiljeni su na komunikaciju radi gospodarske ili druge suradnje. Pidžini nisu ničiji materinski jezik, a karakteriziraju ih pojednostavnjena gramatika i morfologija te minimalan rječnik

36 Filipović (1986.) daje sažet prikaz toga kako su lingvisti u 19. i 20. stoljeću definirali miješanje jezika i miješane jezike. Ovdje svakako treba izdvojiti teoriju Rasmusa Raska (1818.) koja dovodi u pitanje postojanje miješanih jezika; ako se jedan jezik miješa s drugim, on može preuzeti neke posuđenice, ali nikada ne će preuzeti morfološke oblike. Leksik mnogih jezika može često nositi znakove miješanja, ali gramatička struktura vrlo rijetko. Prema Augustu Schleicheru (1850.) jezik je »prirodni organizam koji čini jedinstvo«, a Max Müller (1862.) zastupa tezu da ma koliko jezici bili miješani u leksiku, oni ne mogu biti miješani u gramatici. Toj je tezi oprječno mišljenje američkoga lingvista W. D. Whitneyja (1881.) koji spominje mogućnost gramatičkoga miješanja te je stajališta da se i čitav jezik jednoga naroda može prenijeti na drugi ako je to potrebno radi razumijevanja. Po Hugu Schuchardtu (1884.), koji je među lingvistima svojega vremena najdalje otišao u proučavanju miješanih jezika, jezično miješanje nije iznimka, nego pravilo te uopće nema jezika koji je posve nemiješan, po čemu je jezično miješanje zapravo nepotpuna dvojezičnost. Ernst Windisch (1897.) pojavi jezičnoga miješanja pretpostavlja postojanje dvojezičnosti te zaključuje da nema kulturnoga jezika bez stranih elemenata. U 20. se stoljeću problematikom miješanih jezika bavi Antoine Meillet, koji se u svojem djelu *Linguistique historique et linguistique générale* protivno upotrebi pojma miješani jezici (*langues mixtes*), koji su zatim napustili i brojni moderni lingvisti kao što su Sapir i Bloomfield. E. Haugen (1950.) u lingvistiku uvodi izraz posuđivanje (*borrowing*) te ga definira kao proces koji se odvija kad bilingvalni govornik reproducira uzorak jednoga jezika u drugome. Na taj je način uveden, definiran i prihvaćen nov termin »jezično posuđivanje« umjesto staroga »miješanje jezika«.

37 Filipović, Rudolf, *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za filološke znanosti, knjiga 59., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga, Zagreb, 1985., str. 21.

38 »Gehen wir davon aus, dass es nur Individualsprachen gibt, so können wir sagen, dass in einem fort Sprachmischung stattfindet, sobald sich überhaupt zwei Individuen miteinander unterhalten. Denn dabei beeinusst der Sprechende die auf die Sprache bezüglichen Vorstellungsmassen der Hörenden. (...) In dieser Sinne haben wir die Sprachmischung durch alle Kapitel hindurch berücksichtigen müssen, da sie etwas von dem Leben der Sprache Unzertrennliches ist.« (Paul, Hermann, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Max Niemeyer, Halle, 1886., str. 390.)

39 Trudgill, Peter, *Sociolinguistics. An introduction to language and society*, Penguin Books Ltd., Harmondsworth, Middlesex, 1974.

koji zadovoljava potrebe poslovne komunikacije (trgovina i sl.). Većina danas poznatih pidžina nastala je kao rezultat putovanja europskih trgovaca i kolonizatora, a temelj su im francuski, engleski i portugalski jezik. U tome pogledu pidžini imaju slična obilježja kao i *lingua franca* – jezik koji se rabi kao sredstvo komunikacije između ljudi koji nemaju zajednički materinski jezik, a koji nastaje pri međusobnu dodiru govornika različitih jezika. Obilježja prirodnoga jezika (u današnje vrijeme najčešće engleskoga) ili umjetnoga jezika (npr. esperanto) koji se rabi kao *lingua franca*, jesu pojednostavnjenje i smanjenje nepravilnosti poput nepravilnih glagola ili zalihosnih elemenata kao što je gramatički rod. Trudgill tako definira pidžin kao »razmjerno stabiliziran oblik jezika koji se sustavno rabi kao *lingua franca* i nema izvornih govornika. Kronološki gledano, pidžin nastaje iz normalnoga jezika simplifikacijom, redukcijom, interferencijom i miješanjem materinskih jezika izvornih govornika.«⁴⁰ Bechert i Wildgen⁴¹ karakteriziraju pidžine kao jezike kojima se mogu opisati konkretne pojave, ali ne i ironija, skepsa ili žaljenje, te ih smatraju jezicima bez stilistike.

Kreoli nastaju iz pidžina, no razlikuju se u tome da su materinski jezik određene zajednice i samim time nositelji njezina identiteta. Kreoli imaju sva strukturalna i izražajna svojstva prirodnih jezika. Proces nastajanja kreola Trudgill naziva kreolizacija (*creolization*) te navodi da kreoli nastaju u miješanim zajednicama u kojima se pidžini rabe kao *lingua franca*, a djeca ga usvajaju kao materinski jezik. Tada jezik poprima sva obilježja »normalnoga« jezika – ima širi vokabular, veći raspon sintaktičkih mogućnosti i bogatiji stilistički repertoar. Za razliku od pidžina kreoli se rabe u svim društvenim situacijama, a ne samo

u svrhu trgovine. Proces kreolizacije Trudgill smatra »najčudesnijom lingvističkom promjenom u jeziku«.⁴²

Jezični dodir može dovesti i do smrti određenoga jezika ako više ne postoji jezična zajednica koja govori tim jezikom. Do gubljenja i smrti jezika dolazi u situaciji kada govornici jednoga jezika sve više i više usvajaju drugi jezik te napuštaju materinski jezik kojega poslije ne uče ni njihova djeca. Paul u *Prinzipien der Sprachgeschichte* kao razlog napuštanja i gubitka jezika navodi nadmoć jednoga naroda nad drugim, pri čemu se jezik dominantnoga naroda rabi na račun drugoga te prvobitna dvojezičnost u konačnici rezultira jednojezičnošću.

Interferencija su i integracija izravne posljedice jezičnoga dodira i odnose se na lingvistički utjecaj jednoga jezika na drugi. Interferenciju je i integraciju najlakše uočiti na leksičkoj razini, no one postoje na svim jezičnim razinama, a očituju se u leksičkim i strukturalnim promjenama u jeziku. Na fonološkoj razini dolazi do nastajanja novih glasova, promjena naglasaka i strukture slogova. Na morfološkoj razini mogu se uočiti novi afiksi, a na sintaktičkoj razini može doći do promjene reda riječi u rečenici.

Termini interferencije i integracije pojavljuju se u drugoj polovini 20. stoljeća kod Weinreicha, Haugena, Clynea, Juhásza i Schottmanna. Weinreich pod jezičnom interferencijom podrazumijeva pojavu kada dvojezični govornici zbog poznavanja dvaju ili više jezika odstupaju od norme jednoga ili drugoga jezika te navodi potrebu da se razlikuju dvije faze interferencije. »U govoru je interferencija nalik pijesku što ga nosi riječna struja; u jeziku je ona sedimentirani pijesak na dnu jezera. Treba razlikovati dvije faze interferencije. U govoru se ona događa uvijek iznova u iskazima dvojezičnih govornika kao rezultat njihova osobnoga znanja drugoga jezika. U jeziku pak nalazimo pojave interferencije koje su se zbog čestoga pona-

40 »The technical term for the process by which languages may be subject, in the usage of non-native speakers, to simplification, reduction and interference is *pidginization*. (...) When pidginization has taken place on this scale, and when the result is a relatively stabilized form of language consistently employed as *lingua franca*, the resulting variety is called *pidgin* language. A pidgin language, then, is a *lingua franca* which has no native speakers. Chronologically speaking, it is derived from a »normal« language through simplification, reduction, and interference or admixture, often considerable, from the native language or languages.« (Trudgill, Peter, *Sociolinguistics. An introduction to language and society*, Penguin Books Ltd., Harmondsworth, Middlesex, 1974., str. 156. – 157.)

41 Bechert, Johannes – Wildgen, Wolfgang, *Einführung in die Sprachkontaktforschung*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1991.

42 »This process whereby reduction is »repaired« by expansion is known as *creolization* and is one of the most fascinating processes of all in linguistic change.« (Trudgill, Peter, *Sociolinguistics. An introduction to language and society*, Penguin Books Ltd., Harmondsworth, Middlesex, 1974., str. 160)

vljanja uobičajile i ustalile. Njihova uporaba više ne ovisi o dvojezičnosti. Kada govornik jezika X koristi oblik stranoga podrijetla ne kao trenutačnu posuđenicu iz jezika Z, nego zato što ju je čuo od drugih ljudi u iskazima jezika X, onda se taj posuđeni element s deskriptivnoga stajališta može smatrati dijelom jezika X.⁴³

Juház⁴⁴ interferenciju definira kao utjecaj jednoga jezika na uporabu drugoga tako da se krši norma potonjega jezika te također navodi da je svaka interferencija pojava u sklopu govora (*parole*), a svaka integracija pojava u sklopu jezika (*langue*), pri čemu je stranom elementu jezičnoga sustava potrebno određeno vrijeme da postane integrirani element jezičnoga sustava. Piškorec spominje pojave interferencije u jeziku koje su se zbog česta ponavljanja u govoru dvojezičnih osoba uobičajile i ustalile te navodi da odstupanje od norme jednoga jezika može biti dvojak: »I. kada dvojezični govornici elemente iz drugoga jezika preuzimaju u svoje iskaze na jeziku što su ga usvojili kao prvi jezik; II. kada dvojezični govornici pri usvajanju sustava drugoga jezika u iskazima na tom jeziku odstupaju od norme drugoga jezika zbog svoje kompetencije pridružene sustavu prvoga jezika (kao pri učenju stranoga jezika),«⁴⁵ Schotmann u članku *Die Beschreibung der Interferenz* predlaže razliku između interferencije u govoru i interferencije u jeziku, koja pak ne pretpostavlja postojanje dvojezičnosti i ne smatra se odstupanjem od norme, te za interferenciju u jeziku

predlaže termin integracija. Bechert i Wildgen interferenciju definiraju kao pojavu »kada se jedan jezik/varijetet mijenja prema modelu drugoga jezika/varijeteta – naravski ne sasvim, već samo u pogledu na određene elemente i svojstva jezika koji je pod utjecajem drugoga jezika.«⁴⁶

Tesch smatra da koncept posuđivanja rezultat vidi iz perspektive samo jednoga jezika, a koncept interferencije u obzir uzima obje perspektive i na tome temelji diferencijaciju između interferencije i posuđivanja (jezika primatelja ili jezika davatelja).⁴⁷

Interferencija se u prvome redu odnosi na odstupanje od norme jednoga jezika pod utjecajem drugoga, no ponavljanje odstupanja od većega broja govornika neke jezične zajednice u određenome razdoblju dovodi do prihvaćanja stranoga elementa pri čemu on postaje elementom jezičnoga sustava. Tada više ne govorimo o interferenciji, već o integraciji. Filipović kao najjednostavniji oblik lingvističkog utjecaja navodi onaj u kojemu se jedan jednostavan element (riječ) X uzme iz nekoga jezika i upotrijebi u kontekstu drugoga jezika. U tom prijelazu razlikuje tri stupnja posuđivanja:

»1. Prebacivanje je pojava kada govornik alternativno upotrebljava dva jezika, pa u svoj govor uvede iz drugog jezika potpuno neasimiliranu (neadaptiranu) riječ. Tada govornik prelazi iz jednog jezika u drugi, tj. prebacuje kod (*code switching*),⁴⁸

2. Interferencija se javlja kada dođe do preklapanja dvaju jezika;

43 »In Rede ist Interferenz gleichsam der Schwemmsand eines Stromes; in der Sprache ist sie der sedimentierte Sand, der sich am Boden eines Sees abgelagert hat. Diese zwei Stadien der Interferenz sollten unterschieden werden. In Rede kommt sie in den Äußerungen des zweisprachigen Sprechers als Resultat seiner persönlichen Kenntnis der anderen Sprache vor, wobei selbst die gleiche Interferenz jedesmal wieder eine neue Erscheinung ist. In der Sprache hingegen finden sich Interferenzerscheinungen, die, nachdem sie des häufigeren in der Rede Zweisprachiger vorgekommen sind, zur festen Gewohnheit wurden und sich institutionalisiert haben. Ihr Gebrauch ist nicht mehr von Zweisprachigkeit abhängig. Wenn ein Sprecher der Sprache X eine Form fremden Ursprungs nicht als Augenbicksentlehnung aus der Sprache Y gebraucht, sondern weil er sie von anderen Sprechern in X - Äußerungen gehört hat, dann kann dieses entlehnte Element vom deskriptiven Standpunkt aus als neuer Teil der Sprache X angesehen werden.« (Weinreich, Uriel, *Sprachen in Kontakt: Ergebnisse und Probleme der Zweisprachigkeitsforschung*, C. H. Beck, München, 1976., str. 27. – 28., prijevod Velimir Piškorec.)

44 Juhász, János, *Überlegungen zum Stellenwert der Interferenz*, u Kolb, H. – Lauffer, H., et.al.: *Sprachliche Interferenz*, Werner Betz zum 65. Geburtstag, Niemeyer, Tübingen, 1977., str. 1. – 12.

45 Piškorec, Velimir, *Temeljni pojmovi dodirnoga jezikoslovlja, Strani jezici* 30, 4, 219. – 227., Odjel za strane jezike Hrvatskoga filološkog društva u suradnji sa Školskom knjigom Zagreb, 2001. str. 224

46 »Die eine Sprache/Varietät wird in der Äußerung nach dem Muster der anderen Sprache/Varietät verändert – natürlich nicht ganz und gar, sondern immer nur im Hinblick auf bestimmte Elemente oder Eigenschaftender beeinflussten Sprache/Varietät, sonst würde es sich eben um die Ersetzung der einen durch die andere handeln: diese Erscheinung nennt man *Interferenz*. (Bechert, Johannes – Wildgen, Wolfgang, *Einführung in die Sprachkontaktforschung*, 3, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1991.)

47 »Ein zusätzliches Unterscheidungskriterium kann darin gesehen werden, dass das Konzept der Entlehnung (Vorgang und) Ergebnis aus der Perspektive nur einer Sprache (der gebenden oder der empfangenden) sieht, während das Konzept der Interferenz beide Blickrichtungen in Betracht zieht. (Tesch, Gerd, *Linguale Interferenz: Theoretische, terminologische und methodische Grundfragen zu ihrer Erforschung*, Tübinger Beiträge zur Linguistik, 37, TBL Verlag Gunter Narr, Tübingen, 1978.)

48 Bechert i Wildgen (1991.) kodno preključivanje definiraju kao upotrebu dvaju ili više varijeteta (tj. jezika, dijalekata, sociolekata ili stilskih varijetata) u jednoj te istoj interakciji.

3. Integracija je stadij u kojem se strani element uklopio u sustav jezika primaoca kao utvrđena i potpuno adaptirana posuđenica.«⁴⁹

Filipović također navodi primarne i sekundarne promjene posuđenog elementa u sklopu njegove integracije u jezični sustav te navedene promjene definira u kontekstu kronoloških i kvalitativnih kriterija. Piškorec⁵⁰ pak kod Filipovića dovodi u pitanje mogućnost utvrđivanja kronološke, linearne i simultane prilagodbe posuđenog elementa u jezični sustav.

Kada govorimo o jezičnim razinama na kojima dolazi do interferencije, tada vidimo na je ona prisutna na svim razinama, no najuočljivija je i najbolje istražena leksička razina zbog osobito velika opsega posuđivanja upravo leksičkih elemenata iz jednoga jezika u drugi. Filipović⁵¹ u kontekstu jezičnih razina na kojima dolazi do interferencije, navodi fonološku, morfološku, semantičku, leksičku, sintaktičku i stilističku razinu. Juhász u *Überlegungen zum Stellenwert der Interferenz* navodi da se na određenim razinama jezičnoga sustava (npr. na glasovnoj) interferencija može predvidjeti,⁵² dok je primjerice na leksičkoj ili semantičkoj razini interferenciju vrlo teško ili čak nemoguće predvidjeti.

»Teoretski ne postoje dijelovi nekog sustava u jeziku koji ne bi bili podložni interferenciji, no u praksi se upravo leksik pokazao kao područje gdje je interferencija najučestalija. Integracija se događa gotovo isključivo na leksičkoj razini.«⁵³ Piškorec navodi kako je potpuna integracija posuđenoga jezičnog elementa moguća ako je on društveno

sankcioniran na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i semantičkoj razini.⁵⁴ U slučaju njemačkih posuđenica na području Križevaca možemo govoriti o potpunoj integraciji budući da su one potpuno uklopljene u sustav jezika kao govora, no njihova je upotreba ograničena na neformalnu komunikaciju stanovništva, dok u službenoj komunikaciji (škole, ustanove i sl.) prevladava upotreba standardne štokavštine.

Kako je već navedeno, jezično posuđivanje odvija se na nekoliko različitih lingvističkih razina – fonološkoj, morfološkoj, semantičkoj, sintaktičkoj, leksičkoj i stilističkoj, no najučestalije je i najuočljivije upravo na leksičkoj razini. Schottmann naglašuje da je »posuđivanje na leksičkoj razini moguće a da govornik uopće ne razumije strani jezik iz kojega potječe posuđenica.«⁵⁵ Cilj je ovoga rada analizirati razinu leksičkoga posuđivanja njemačkih posuđenica tako da preostale razine ne će biti detaljnije opisane.

Na leksičkoj se razini najčešće posuđuju imenice, glagoli i zamjenice te zatim prilozi i prijedlozi, a leksičke se jedinice češće posuđuju od gramatičkih elemenata. »Leksičke jedinice nekoga jezika čine u većoj ili manjoj mjeri otvoreni podsustav, koji je u usporedbi s gramatičkim sintaktičkim sustavom znatno dinamičniji pri međusobnu utjecaju istovrsnih sustava drugih jezičnih sustava.«⁵⁶ Bechert i Wildgen definiraju leksički utjecaj jezičnoga posuđivanja kao tip posuđivanja koji je samim govornicima najlakše prepoznati. Posuđivanje može biti takvo da se riječi preuzmu iz drugoga jezika ili varijeteta (*Lehnwörter*) ili se pak riječi u jeziku primatelju stvaraju prema stranome modelu (*Lehnbildungen*) ili postojeće riječi mijenjaju svoje značenje (*Lehnbedeutungen*).⁵⁷

49 Filipović, Rudolf, *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za filološke znanosti, knjiga 59., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga, Zagreb, 1985., str. 38.

50 Piškorec, Velimir, *Temeljni pojmovi dodirnoga jezikoslovlja, Strani jezici* 30, 4, 219. – 227., Odjel za strane jezike Hrvatskoga filološkog društva u suradnji sa Školskom knjigom Zagreb, 2001.

51 Filipović, Rudolf, *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za filološke znanosti, knjiga 59., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga, Zagreb, 1985.

52 Ovdje se misli na probleme izgovora određenih glasova. Kao primjer se mogu navesti teškoće koje izvorni govornici engleskoga jezika imaju pri izgovaranju glasova [č], [č̣]; ili pak govornici slavenske skupine jezika pri različitu izgovaranju glasa [r] u francuskome, njemačkome i engleskome jeziku te nazalnoga [n] u francuskome jeziku.

53 Glovacki-Bernardi, Zrinjka, *Deutsche Lehnwörter in der Stadtsprache von Zagreb, Schriften zur deutschen Sprache in Österreich*, Band 24., 95. – 249., Hgg. von Peter Wiesinger, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 1998., str. 100.

54 Piškorec, Velimir, *Njemačko-hrvatski jezični dodir u durđevačkoj Podravini, Časopis za suvremenu povijest*, 34, 3, 853. – 869., Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2002.

55 »Lexikalische Übernahmen sind sogar möglich, ohne daß man die fremde Sprache auch nur in geringen Teilen versteht.« (Schottmann, Hans, *Die Beschreibung der Interferenz*, u: Kolb, H. – Lauffer, H., et.al.: *Sprachliche Interferenz. Werner Betz zum 65. Geburtstag*, Niemeyer, Tübingen, 1977., str. 13, prijevod Valentina Papić.)

56 Piškorec, Velimir, *Deutsches Lehnwort in der kajkavisch-kroatischen Mundart von Durđevac in Kroatien*, str. 27.

57 Lexikalischer Lehnein»u« ist der Entlehnungstyp, der – auch für die Sprecher selbst – am leichtesten zu erkennen ist. Es kann darin bestehen, dass Wörter aus einer anderen Sprache/Varietät nach fremdem Muster neu gebildet (Lehnbildungen) oder bereits vorhandene in ihrer Bedeutung verändert werden (Lehnbedeutungen). (Bechert; Wildgen, 1991: 69)

Piškorec osim o problematici vezanoj za terminologiju vezanu uz jezično posuđivanje govori i o problematici vezanoj uz klasifikaciju i nazivlje posuđenica navodeći kako i na tome području kao i na području istraživanja jezičnih dodira vlada terminološka konfuzija. Za njemačke izraze vezane uz jezično posuđivanje na leksičkoj razini *Lehn-gut* i *Lehnwortschatz* predlaže izraze »posuđeno blago« i »posuđeni rječnik«. Piškorec tako jezični sustav X u kojemu se nalaze integrirane leksičke jedinice, naziva »jezikom primateljem« (*njem.* Empfängersprache, Nehmersprache), a jezični sustav Y iz kojega potječu leksičke jedinice integrirane u jezični sustav X, naziva se u dodirnome jezikoslovlju »jezikom davateljem« (*njem.* Quellensprache). Integrirani elementi u jeziku primatelju nazivaju se »replikama«, a elementi iz jezika davatelja na temelju kojih su nastale replike, »modelima«. »Kod procesa posuđivanja model se glasovno, sintagmatski i semantički prilagođava sustavu jezika primatelja kako bi se u konačnici mogao integrirati u sustav kao replika. Strategije se prilagodbe u dodirnome jezikoslovlju nazivaju još i »adaptacija«. Metodološki gledano, potrebno je razlikovati adaptaciju kao proces i integraciju kao stanje posuđenog elementa.«⁵⁸

Kod posuđivanja na leksičkoj razini posuđeni se element može pojaviti u nekoliko različitih oblika, npr. posuđenice (*njem.* Übernahme, entlehntes Wort), koje, izuzevši fonološku adaptaciju, zadržavaju izvorni oblik jezika davatelja (npr. *štaubcuker*), zatim poluprevedenice (*njem.* Lehnverbindung, Teilersetzung), kod kojih se jedan dio leksičke jedinice zamijeni leksičkom jedinicom jezika primatelja, a drugi dio zadrži izvorni oblik jezika davatelja (*štaub šećer*), te prevedenice (*njem.* Lehnprägung, Lehnbildung), kod kojih se iz jezika davatelja preuzima semantički sadržaj leksičke jedinice, no replika se tvori od leksičkih jedinica jezika primatelja (*šećer u prahu*). Postoje i primjeri gdje je postojeća leksička jedinica u jeziku primatelju pod utjecajem drugoga jezika promijenila svoje prvobitno značenje, tu se radi o semantičkoj posuđenici (*njem.* Lehnbedeutung). Ovaj se rad

bavi isključivo leksičkim posuđenicama koje su se nakon fonološke adaptacije ustalile u govoru ljudi u Križevcima i široj okolici.

Dijalektološki aspekti križevačkog govora

Suvremeni križevački govor karakterizira kajkavsko narječje, kao što je to slučaj u cijeloj sjeverozapadnoj Hrvatskoj. U službenoj komunikaciji stanovništvo se služi standardnom štokavštinom, dok se kajkavština kao jedan od triju hrvatskih dijalekta prvenstveno pojavljuje u izravnoj komunikaciji neformalna karaktera. Zbog prodora Turaka u Hrvatsku kajkavština je na ovome području oslabila pa tako već u selima u okolici Križevaca prevladavaju štokavski govori.

Kako su Križevci regionalno urbano središte, zahvaćeni su znatnom fluktuacijom ljudi koji se ovdje doseljavaju iz različitih krajeva. Križevci su u današnje vrijeme regionalno križište prometnica prema Zagrebu, Koprivnici, Bjelovaru te zelin-skome Prigorju. Takav položaj i dalje pogoduje gospodarskim promjenama te znatno utječe na strukturu stanovništva, koje se sada ponajviše doseljava iz okolnih sela.⁵⁹ Kajkavsko je narječje prisutno u sjeverozapadnome dijelu Hrvatske:

Slika 1. Karta kajkavskoga narječja

Izvor: Lončarić, Mijo, *Kaj, jučer i danas – ogledi o dijalektologiji i hrvatskoj kajkavštini (s kartom narječja i bibliografijom)*, Tiskarsko-izdavački zavod »Zrinski«, Čakovec, 1990.

⁵⁸ Piškorec, Velimir, *Deutsches Lehn-gut in der kajkavisch-kroatischen Mundart von Đurđevac in Kroatien, Schriften zur deutschen Sprache in Österreich* 22, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 1997., str. 30.

⁵⁹ Maresić, Jela – Menac-Mihalić, Mira, *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2008., str. 22.

Prema gornjoj karti Lončarić je križevački govor svrstao u glogovničko-bilogorski dijalekt, a smještaj križevačkoga govora dodatno je preciziran podjelom toga dijalekta u tri poddijalekta: ivanjski, križevačko-bilogorski i vrbovečki.⁶⁰

Zemljopisno gledano, Križevci spadaju pod Prigorje, stoga kajkavština prigorskoga kraja obuhvaća grad Križevce. Sa sjeverne strane granicu čine Kalnik i Apatovac, s istočne strane Vojakovac i Sveti Petar Čvrstec, južno se nalaze Sveti Ivan Žabno i Veliki Raven te zapadno Gornja Rijeka i Sveti Petar Orehovec. Križevačka se kajkavština u nekim elementima bitno razlikuje od kajkavštine karakteristične za podravski kraj.⁶¹ Osnovne se razlike odnose na akcentuaciju te duljinu i čistoću samoglasnika.

Govor križevačkoga kraja Lončarić smješta u glogovničko-bilogorski dijalekt, a Ivšić⁶² svrstava u IV. skupinu koja ima sljedeće osobitosti:

- tri naglasaka (˘ ˘ ˘),
- metatonija ö i ˘ naglasaka (G pūta, A lūde, zēlue),
- pomicanje dugoga naglasaka s otvorene ultimate prema početku riječi (vr̄ti, lēti, dr̄ži),
- zadržavanje dugosilaznoga naglasaka na zatvorenoj ultimate (fazân, bazên, vrgân)
- kratki se naglasak ne može ostvariti na ultimate (žēna). (Maresić, Jela – Menac-Mihalić, Mira, *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2008., str. 22.).

Za križevački je govor karakteristično miješanje kajkavštine s elementima standardne štokavštine, pri čemu se u govoru usporedno upotrebljavaju i kajkavski i štokavski oblici. Razlog je tomu jak utjecaj standardnoga jezika do kojega dolazi putem medija, ali i zbog sve većeg stup-

nja naobrazbe gradskoga stanovništva i tendencije odvajanja od govora okolnih sela. Tako u govoru Križevčana zapravo ne možemo uočiti prevelike razlike u usporedbi sa standardnim govorom.

Budući da se do sada nitko nije bavio sustavnim dijalektološkim opisom kajkavskoga narječja križevačkoga kraja te zbog nedostupnosti odgovarajuće literature na temelju koje bi se mogao izraditi pouzdan korpus njemačkih posuđenica koji se rabe u suvremenome križevačkome govoru, analiza se posuđenica temelji na dosadašnjim saznanjima autorice rada, koja kao rođena Križevčanka dobro poznaje elemente kajkavštine i njemačke posuđenice prisutne u suvremenome križevačkome govoru. Zbog nedostatka sustavnih lingvističkih istraživanja ne postoji podatak koji bi govorio koliko germanizama ima u križevačkome govoru, no na temelju analize koja je provedena u susjednome đurđevačkome kraju, vidljivo je da se unatoč razlikama u upotrebi samoglasnika i razlikama u naglašivanju križevački germanizmi u velikoj mjeri podudaraju s germanizmima koji se rabe u govornome jeziku u Đurđevcu i u okolici Koprivnice.

Prema uvidu u korpuse modela i replika njemačkih posuđenica Velimira Piškorca⁶³ i Zrinjke Glovacki-Bernardi,⁶⁴ a uzevši u obzir činjenicu zajedničkih društveno-povijesnih prilika u kojima je došlo do hrvatsko-njemačkoga jezičnoga dodira (Vojna krajina; Austro-Ugarska Monarhija), suvremeni križevački govor karakteriziraju gotovo identične njemačke posuđenice kao u đurđevačkome kraju. Njemačke su posuđenice prvenstveno vezane uz vojnu terminologiju, stanovanje i kućanstvo te nazivlje zanimanja i strojeva vezanih uz pojedine struke i obrtništvo. Može se tek primijetiti poneka razlika u izgovoru replike, dok njezin semantički sadržaj s obzirom na model ostaje nepromijenjen.

Slijedi nekoliko primjera razlika u replikama njemačkih posuđenica u križevačkome i đurđevačkome kraju:

60 Lončarić, Mijo, *Kaj, jučer i danas – ogleđi o dijalektologiji i hrvatskoj kajkavštini (s kartom narječja i bibliografijom)*, Tiskarsko-izdavački zavod »Zrinski«, Čakovec, 1990.

61 U Podravini je karakterističan aspekt lokalnoga narječja nepravilna upotreba genitiva (npr. Kupil sam si biciklina., opral sam auta..., dok se takva upotreba genitiva uopće ne pojavljuje u križevačkome govoru iako zemljopisna udaljenost iznosi nekih 20-ak kilometara.

62 Ivšić, Stjepan, *Jezik Hrvata kajkavaca – o stogodišnjici našega novoga pravopisa i književnog jezika*, [s. n.], Zagreb, 1936.

63 Piškorec, Velimir, *Deutsches Lehnwort in der kajkavisch-kroatischen Mundart von Đurđevac in Kroatien, Schriften zur deutschen Sprache in Österreich* 22, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 1997.

64 Glovacki-Bernardi, Zrinjka, *Deutsche Lehnwörter in der Stadtsprache von Zagreb, Schriften zur deutschen Sprache in Österreich*, Band 24., 95. – 249., Hgg. von Peter Wiesinger, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 1998.

Njemački model	Replika u đurđevačkome narječju ⁶⁵	Replika u križevačkome narječju
Außenwinkel	auzvinklin	auzvinkel
Bremse	brenza	bremza
Buchtel	buftlin	buhtl
Zeiger	cajgar	cajger
fassen	fasuvati	fasovati
Fasching	fašenk	fašnik
Vorhang	feringa	firanga
Vortuch	frtun	fertun
Gang	gajnek	ganjk
häkeln	jeklati	heklati
Häkelnadel	jeknadlin	heknadl
Gamasche	kamašlin	kamašna
Knödel	knedlin/kneglin	knedl
Krügel	kriglin	krigl
küssen	kušnoti	kušnuti
Mistschaufel	mešaflin	miščafl
Meister	mešter	meštar
paradieren	paraderati	paradirati
Blech	plej	pleh
stärken	pošterkati	poštirkati
Rauchfang	rafang	rafung
Schureisen	šarajzlin	širajzl
Stanitzel	škrneclin	škrnicl
schmeicheln	šmajlati se	šmajhlati se
Schneider	šnajdar	šnajder
stechen	štijača	štijača
Schuster	šustar	šuster
Trotz	trucliv	trucljiv
Uhrmacher	vurmajer	vurmaher
spotten	zešpotati	zašpotati
Sicherheitsnadel	zijerica	ziherica
Semmel	žemla	žemlja

Tablica 1. Razlike u replikama njemačkih posuđenica u križevačkome i đurđevačkome kraju

⁶⁵ Izvor: Korpus iz Piškorec, Velimir, *Deutsches Lehnwort in der kajkavisch-kroatischen Mundart von Đurđevac in Kroatien, Schriften zur deutschen Sprache in Österreich* 22, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 1997.

Usporedbom replika karakterističnih za đurđevački i križevački kraj na morfološkoj su razini vidljive razlike u sufiksima za tvorbu imenica muškoga roda. U đurđevačkome narječju prevladava sufiks -lin, dok replika prema istome modelu u križevačkome završava na sufiks -l (kriglin/krigl; knedlin/knedl). Na fonološkoj je razini uočljiva i različita upotreba samoglasnika kod tvorbe pojedinih replika (šnajdar/šnajder; pošterkati/poštirkati) kao i različita upotreba suglasnika (žemla/žemlja; trucliv/trucljiv; zijerica/ziherica; štijača/štijača).

Vežano uz korpus njemačkih posuđenica u zagrebačkome govoru⁶⁶ može se primijetiti da se u križevačkome govoru ne upotrebljavaju njemačke posuđenice karakteristične za zagrebačko kajkavsko narječje u segmentu stanovanja i svakodnevice. Tako Križevčani ne upotrebljavaju replike poput »nervenšok«, »nokšir«, »naturfilozof« i sl. budući da visoki građanski sloj u križevačkome kraju nije bio zastupljen u tolikoj mjeri kao što je to bio slučaj u Zagrebu od 18. do 20. stoljeća.

Istraživanje razumijevanja i upotrebe njemačkih posuđenica u suvremenome križevačkome govoru

Istraživanje je usmjereno na analizu upotrebe njemačkih posuđenica u suvremenome križevačkome govoru, odnosno na omjer razumijevanja i upotrebe njemačkih posuđenica s obzirom na dob ispitanika. Kako bi se ispitala upotreba njemačkih posuđenica u govornome jeziku na križevačkome području, provedena je anketa na četirima skupinama od po 20 ispitanika sljedeće dobi: do 15 godina, između 15 i 30, između 30 i 50 te stariji od 50 godina. Razlika u dobi govornika pojedinih skupina bitna je zbog različitih društvenih i političkih prilika vremena u kojima su govornici odrastali i usvajali križevački govor. Ispitanici su dobili anketne listiće s njemačkim posuđenicama karakterističnima za križevački govor te su na njima obilježili one posuđenice koje razumiju i rabe u svakodnevnu govoru. Cilj je analize bio utvrditi razumiju li mlađi Križevčani njemačke

⁶⁶ Izvor: Glovacki-Bernardi, Zrinjka, *Deutsche Lehnwörter in der Stadtsprache von Zagreb, Schriften zur deutschen Sprache in Österreich*, Band 24., 95. – 249., Hgg. von Peter Wiesinger, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 1998.

posuđenice u istome postotku kao i njihovi stariji sugrađani te rabe li ih u svakodnevnoj neformalnoj komunikaciji. Pretpostavka je da je promijenjena društveno-politička situacija, u kojoj je njemački jezik izgubio nekadašnju važnost, utjecala na smanjeno razumijevanje i upotrebu njemačkih posuđenica kod mlađe populacije. Podjela ispitanika u četiri dobne skupine omogućila je praćenje dinamike smanjivanja broja njemačkih posuđenica u govornome jeziku križevačkoga kraja i dala temelj za postavljanje pretpostavaka vezanih uz budućnost njihove upotrebe. Iz analize je također vidljivo kojoj semantičkoj kategoriji pripadaju posuđenice koje se najviše ili najmanje razumiju i rabe, što je pak uspoređeno s nekadašnjom i trenutnom društveno-gospodarskom situacijom.

Predmet je analize suvremeni križevački govor s obzirom na upotrebu njemačkih posuđenica. U svrhu provođenja ankete analizirano je 70 križevačkih inačica njemačkih posuđenica iz korpusa Velimira Piškorca u njegovu radu *Deutsches Lehnwort in der kajkavisch-kroatischen Mundart von Đurđevac in Kroatien* budući da je povijesni i društveno-politički okvir razvoja Đurđevca i

Križevaca u brojnim elementima identičan pa isto vrijedi i za razvoj jezika, tj. prisutnost identičnih njemačkih posuđenica u govornome jeziku svakodnevice. Neke od križevačkih inačica njemačkih posuđenica preuzete su iz korpusa Zrinjke Glovacki-Bernardi iz rada *Deutsche Lehnwörter in der Stadtsprache von Zagreb*, a prema vlastitu iskustvu autorice ovoga rada vezano uz njemačke posuđenice prisutne u govornome jeziku na križevačkome području.

Korpus na temelju kojega je provedena anketa, sastoji se od 70 križevačkih inačica njemačkih posuđenica koje su prema autoričinu iskustvu prisutne u suvremenome križevačkome govoru u neformalnoj komunikaciji. Kriterij odabira inačica vezan je uz njihov semantički sadržaj i učestalost upotrebe u suvremenome križevačkome govoru. Križevačke inačice njemačkih posuđenica vezane su uz područja za koja je u povijesti njemačko-hrvatski jezični dodir bio karakterističan. Tako se korpus sastoji od inačica koje spadaju u vojnu terminologiju, zatim stanovanje, životnu svakodnevnicu te izraze vezane uz obrte i zanimanja:

Jelo, piće i izrazi vezani uz kuhanje i posluživanje obroka	trajbati (tući); ajnpren (zaprška); beštek (pribor za jelo); canšteher (čačkalica); čušpajz (varivo); cveba (groždica); dinstati (pirjati); escajg (pribor za jelo); faširanec (kosani odrezak); košta (jelo, hrana); šmarn (drobljenac); štaubcuker (šećer u prahu); vuršt (kobasica; preneseno - to mi je svejedno)
Obiteljski i međuljudski odnosi	špotanac (prigovor); kušlec (poljubac); hofirati (udvarati se); puca (djevojka); šenkati (pokloniti); tancati (plesati)
Odjeća, obuća, zdravlje i higijena	ancug (odijelo); bademantl (ogrtlač za kupanje); ciferšlus (zatvarač); mustra (uzorak; preneseno - problematična osoba); šircl (pregača); šlafrok (kućni ogrtač); cvikeri (naočale)
Promet	cug (vlak); bremzati (kočiti)
Pogrdni nazivi	bofl (roba loše kakvoće); coprnica (vještica); norc (budala); šlamperaj (neurednost); šljam (propali ljudi, ljudi s dna)
Stanovanje	ganjk (hodnik); gelender (rukohvat, ograda); luftati (prozračiti); rafung (dimnjak); širajzl (žarač); šparhet (štednjak); špigl (ogledalo)
Tehnika i alati	cajger (kazaljka na satu); dihtati (prianjati, ne propuštati); drot (žica); kajla (klin); precvikati (poništitu putnu kartu); šina (tračnica); zašmirati (uprljati); štancati (proizvoditi kao na tekućoj vrpici); šlajdrati (zanimati se - automobil); blendati (davati znak svjetlom vozila)
Vojska	befel (naredba)

Obrti	bajcati (premazivati drvo ili metal); heknadl (igla za kukičanje); potumplati (staviti potplate na cipele); šalung (oblaganje daskama); zacajhnati (označiti)
Ostalo	bezecati (zauzeti); falš (pogrješno); ficlek (komadić); fletno (brzo, okretno); fraj (slobodno); glancati (glačati do sjaja); grunt (zemljište); landrati (tumarati); pinklec (zavežljaj); štrapac (napor); šus (udarac); švicati se (znojiti se)

Tablica 2. Klasifikacija križevačkih inačica njemačkih posuđenica prema njihovu semantičkome sadržaju

Takva je raščlamba omogućila da se vidi u kojemu se području izvanjezične stvarnosti zadržala najveća upotreba njemačkih posuđenica, a u kojemu području njihova upotreba polako nestaje. Ti su rezultati zatim povezani s trenutačnim društveno-gospodarskim prilikama na križevačkome području. Analizirane su 43 imenice, 20 glagola i 7 pridjeva.

Anketa je provedena na uzorku od četiri skupine od po 20 ispitanika sljedeće dobi: do 15 godina, između 15 i 30, između 30 i 50 te stariji od 50 godina, a analizirali su se razumijevanje i upotreba njemačkih posuđenica navedenih u anketnome listiću.

Na temelju provedene analize dobiveni su postotci razumijevanja i upotrebe njemačkih posuđenica s obzirom na dob govornika, a daljnja je analiza pokazala koje su se posuđenice zadržale u govoru kako starije, tako i mlađe populacije, a koje karakterizira smanjeno razumijevanje i upotreba. Rezultati su zatim uspoređeni s društveno-političkim prilikama kako bi se osvijetlio njihov utjecaj na upotrebu njemačkih posuđenica u suvremenome križevačkome govoru.

Analiza je provedena na nekoliko razina. Najprije je evaluacijom anketnih listića za svaku pojedinu inačicu utvrđen točan broj ispitanika koji dotičnu inačicu razumije i rabi u svakodnevnu govoru. Na temelju tih podataka provedena je podjela inačica u pet kategorija s obzirom na postotak ispitanika koji ih razumije i rabi (0 – 20 %, vrlo slabo; 20 – 40 %, slabo; 40 – 60 %, dobro; 60 – 80 %, vrlo dobro; 80 – 100 %, odlično). Zatim slijedi prikaz onih inačica koje su u svim četirima skupinama ispitanika svrstane u kategoriju odlična

razumijevanja, a slabe ili vrlo slabe uporabe te se može zaključiti da te posuđenice postupno nestaju iz suvremenoga križevačkoga govora. Na kraju je utvrđen semantički sadržaj inačica koje su se u najvećemu postotku zadržale u suvremenome križevačkome govoru te onih za koje se može tvrditi da polako nestaju iz suvremenoga govora Križevčana. Zatim su ti rezultati uspoređeni sa suvremenim društveno-političkim prilikama kao što su način života, utjecaj medija, značenje obitelji ili pak obrtništvo u gradu.

Analizom podataka dobivenih od skupina ispitanika dobiveni su postotci razumijevanja i upotrebe njemačkih posuđenica s obzirom na starosnu dob govornika:

Kod skupine ispitanika mlađih od 15 godina postotci u tablici jasno pokazuju da od 70 posuđenica ova skupina razumije tek njih 26, a svega 10 rabi u svakodnevnu govoru. Ovdje se pod razumijevanjem i uporabom smatra da više od 60 % ispitanika razumije/rabi posuđenicu u svakodnevnu govoru. Posuđenice *cug*, *čušpajz*, *cvikeri*, *drot*, *frac*, *glancati*, *košt*, *luftati*, *mustra*, *puca*, *štancati* i *tancati* razumije više od 80% ove dobne skupine, a u govoru rabe tek posuđenicu *luftati*. U posuđenice koje su svrstane u kategoriju visoka postotka razumijevanja (80 – 100 % ispitanika razumije značenje posuđenice), a niska postotka uporabe (0 – 20 % ispitanika rabi posuđenicu u svakodnevnu govoru) spadaju *cug*, *košta* i *tancati*. Posuđenice koje ova dobna skupina razumije i rabi, vezane su uz stanovanje, odjeću, obuću i kuhanje. Ispitanici ove dobne skupine pokazuju slabo razumijevanje i uporabu posuđenica iz gotovo svih područja njemačko-hrvatskoga jezičnoga dodira,

što potvrđuje podatak da ne razumiju 61 % od ukupna broja posuđenica s anketnoga listića, a ne rabe ih gotovo 90 % (pod nerazumijevanjem i neuporabom misli se da više od 60 % ispitanika ne razumije i ne rabi posuđenicu u svakodnevnu govoru).

Kod skupine ispitanika u dobi od 15 do 30 godina postotci u tablici pokazuju da od 70 posuđenica ova skupina razumije njih 41, a 20 rabi u svakodnevnu govoru, što je znatno više od ispitanika mlađih od 15 godina. Posuđenice *cug, beštek, bremzati, cajger, ciferšlus, coprnicca, cuker, čušpajz, cvikeri, dinstati, drot, falš, faširanec, fletno, fraj, glancati, grunt, landrati, luftati, mustra, precvikati, puca, šljam, špiگل, špotanac, štancati, švicati se i tancati* razumije više od 80 % ove dobne skupine, a u govoru rabe posuđenice *dinstati, luftati, precvikati, beštek, ciferšlus, coprnicca, čušpajz, cvikeri, drot, faširanec, fraj, glancati, grunt, košta, mustra, širajzl, šlamperaj, šljam, špotanac i štancati*. U posuđenice koje su svrstane u kategoriju visoka postotka razumijevanja, a niska postotka uporabe, spadaju *cug, landrati, špiگل i tancati*. Posuđenice koje ispitanici ove dobne skupine razumiju i rabe, vezane su uz stanovanje, odjeću, obuću, kuhanje i posluživanje jela, obiteljske i međuljudske odnose te pogrdne nazive, a ispitanici pokazuju slabo razumijevanje i uporabu posuđenica iz područja tehnike i alata te vojne terminologije i obrta. Ova dobna skupina ne razumije 40 % od ukupna broja posuđenica s anketnoga listića, a ne rabi ih više od 70 %.

Kod skupine ispitanika u dobi od 30 do 50 godina prisutan je znatan porast razumijevanja i uporabe njemačkih posuđenica jer od ukupno 70 posuđenica ova skupina razumije čak 61, a 40 rabi u svakodnevnu govoru, što je znatno više od ispitanika mlađe dobi. Među posuđenice koje ispitanici ove skupine slabije razumiju, spadaju *bajcati, befel, bofl, rafung, šmarn, švindlati, zacajhnati, canšteher i heknadl*, a u svakodnevnu govoru slabo se rabe *cug, bezecati, blendati, bremzati, cuker, cveba, escajg, gelender, hofirati, kušlec, mustra, norc, potumplati, puca, šmarn, štrapac, švindlati, ancug, bademantl, bofl, ganjk, rafung, šparhet, zacajhnati, bajcati, befel, canšteher, heknadl, štaubcuker i vurst*. Za razliku od prethodnih dviju skupina mlađe dobi kod ove skupine

primjećujemo da je znatno veći broj posuđenica koje ne rabe nego onih koje ne razumiju. To daje naslutiti da su se u svakodnevnu jeziku Križevčana ustalili neki novi izrazi koji polako iz upotrebe potiskuju njemačke posuđenice. U posuđenice koje su svrstane u kategoriju visoka postotka razumijevanja, a niska postotka uporabe, spadaju *cug, ancug, bremzati, cuker, cveba, ganjk, gelender, mustra, norc, puca, špiگل i švindlati*, što dodatno potvrđuje navedenu tvrdnju da Križevčani u dobi od 30 do 50 godina u svakodnevnu govoru rabe druge izraze umjesto nekoć ustaljenih njemačkih posuđenica. Posuđenice koje ispitanici ove dobne skupine u najmanjemu postotku razumiju i rabe, vezane su uz područje kuhanja i posluživanja hrane, odjeću i obuću, vojsku i obrte. Ova dobna skupina ne razumije tek 13 % od ukupna broja posuđenica s anketnoga listića, a ne rabi ih više od 40 %.

Skupina ispitanika starijih od 50 godina očekivano u najvećemu postotku razumije i rabi njemačke posuđenice. Od ukupno 70 posuđenica ova skupina razumije čak 69, a 40 posuđenica rabi u svakodnevnu govoru, što je najveći postotak u svim četirima skupinama ispitanika. Među posuđenice koje ispitanici ove skupine slabije razumiju, spada tek posuđenica *heknadl*, a u svakodnevnu govoru slabo se rabe *ancug, befel, heknadl, vurst i canšteher*. U posuđenice koje su svrstane u kategoriju visoka postotka razumijevanja, a niska postotka uporabe, spadaju *ancug, befel i vurst* pa možemo zaključiti da one polako izlaze iz upotrebe. Posuđenice koje ispitanici ove dobne skupine u najmanjemu postotku rabe, vezane su uz vojsku i obrte. Ova dobna skupina ne razumije tek 1 % od ukupna broja posuđenica s anketnoga listića, a ne rabi ih tek 7 %.

Usporedbom podataka iz tablica za četiri dobne skupine ispitanika vidljivo je da iz suvremenoga križevačkoga govora polako nestaju izrazi *cug, bezecati, blendati, bremzati, cuker, cveba, escajg, gelender, hofirati, kušlec, mustra, norc, potumplati, puca, šmarn, štrapac, švindlati, ancug, bademantl, bofl, ganjk, rafung, šparhet, zacajhnati, bajcati, befel, canšteher, heknadl, štaubcuker, vurst*. Danas je križevački građanski sloj puno ležerniji od onoga s početka 20. stoljeća

pa se gradom ne šeće u *ancugu*, a i *bademantl* se rijetko upotrebljava. Kolači se u obiteljima sve rjeđe peku pa nije potreban *štaubcuker*, dok repliku *tancati* iz upotrebe potiskuju standardni glagol *plesati* i žargonizam *čagati*.

Izraze vezane uz obrte i zanimanja te većinu ostalih njemačkih posuđenica iz korpusa koji je predmet ove analize, ispitanici stariji od 50 godina razumiju i rabe, što ukazuje na nekoć intenzivan hrvatsko-njemački dodir nastao pod utjecajem starih obrta u prošlosti, baka koje su nekoć bile služavke u križevačkim građanskim kućama u kojima se govorio njemački jezik, ili su iz pomodnih pobuda intenzivno upotrebljavale njemačke posuđenice, te u novije vrijeme zbog rada križevačkih očeva na njemačkim *bauštelama*.

Mlađa populacija ne samo da vrlo slabo razumije njemačke posuđenice, već ih gotovo uopće ne rabi u aktivnu neformalnu govoru. U najviši postotak upotrebe uvrštene su samo dvije replike, i to *luftati* i *precvikati*, što se može objasniti činjenicom da se izraz *luftati* svakodnevno rabi u gotovo svakoj obitelji, dok je izraz *precvikati putnu kartu* usko vezan uz učestalo putovanje vlakom, tipično za mlađu populaciju koja putuje u školu ili na fakultet.

Većinu izraza vezanih uz životnu svakodnevnicu, obrte i zanimanja mlađa populacija gotovo uopće ne razumije i ne rabi. I dok se autorica rada sjeća kako je u djetinjstvu s majkom išla *šusteru potumplati cipele za štrapac*, danas je situacija drastično drukčija. Rijetko će tko danas popravljati cipele jer će radije kupiti nove. U gradu je sve manje obrtnika pa se nema prilike vidjeti kako se *bajca* drvo, a rijetko koja baka radi ručni rad da bi joj bio potreban *heknadl*. Gotovo sve kuće i stanovi danas imaju centralno grijanje na struju ili plin pa nema puno prilike rabiti izraz *širajzl*.

No znatan je i utjecaj standarda putem medija i sve većega stupnja naobrazbe stanovništva, koji polako iz upotrebe potiskuje posuđenice vezane uz kuhanje i serviranje obroka kao što su *šircl*, *štaubcuker*, *canšteher*, *cveba* ili *escajg* te izraze vezane uz međuljudske odnose poput *kušlec*, *puca* ili *hofirati*. Standardni izrazi *dimnjak* i *označiti* u veliku su postotku iz upotrebe potisnuli inačice *rafung* i *zacajhnati*.

Iz navedenoga je jasno vidljivo kako duh vremena utječe na upotrebu njemačkih posuđenica u suvremenome križevačkome govoru.

Kada se rezultati ankete sažmu, situacija je sljedeća:

Ispitanici mlađi od 15 godina		Ispitanici 15 - 30 godina		Ispitanici 30 - 50 godina		Ispitanici stariji od 50 godina	
razumiju značenje	rabe u govoru	razumiju značenje	rabe u govoru	razumiju značenje	rabe u govoru	razumiju značenje	rabe u govoru
39 %	10 %	60 %	30 %	87 %	60 %	99 %	93 %

Razumijevanje i upotreba njemačkih posuđenica u svakodnevnu govoru

Statistički podatci ukazuju na drastično manji postotak razumijevanja i uporabe njemačkih posuđenica u mlađoj populaciji. Iz toga možemo zaključiti da je društveno-politička situacija u kojoj je uloga njemačkoga jezika oslabila, utjecala i na promjene u govoru mladih na križevačkome području. Iz podataka je također vidljivo sustavno opadanje razumijevanja i upotrebe njemačkih posuđenica s obzirom na dob govornika: stariji od 50 godina rabe 93 % posuđenica, ispitanici u dobi

30 – 50 godina rabe 60 %, mladi u dobi 15 – 30 godina rabe tek 30 % od ukupno 70 posuđenica, a mlađi od 15 godina jedva 10 %. Iz toga možemo zaključiti da će upotreba njemačkih posuđenica biti gotovo u potpunosti potisnuta iz suvremenoga križevačkoga govora u sljedećih tridesetak godina. Rezultati analize pokazuju da su različite političke, kulturne i društvene prilike rezultirale smanjenim razumijevanjem i upotrebom njemačkih posuđenica u suvremenome križevačkome govoru.

Zaključak

U govornome jeziku na križevačkome području još je prisutan velik broj njemačkih posuđenica koje su u hrvatski jezik došle pod utjecajem povijesnih, kulturnih i političkih zbivanja od 17. stoljeća do danas.

Razdoblje Vojne krajine s velikim brojem njemačkih vojnika, prosvjetna politika Marije Terezije, Židovi te njemački i austrijski industrijalci i obrtnici obilježili su na križevačkome području višestoljetni razvoj hrvatskoga govornoga jezika u koji su se inkorporirale brojne njemačke posuđenice.

U 20. stoljeću postupno slabi važnost njemačkoga jezika, a po završetku Drugoga svjetskoga rata njemački postaje izbjegavan i stigmatiziran zbog negativnih i neželjenih konotacija.

Masovni su mediji označili snažan i nezaustavljiv utjecaj engleskoga jezika i dodatno potisnuli utjecaj njemačkoga. To je u prvome redu vidljivo na temelju sve manjega broja učenika koji u osnovnim i srednjim školama uče njemački jezik.

Provedena je anketa pokazala da za razliku od starijega stanovništva, koje još u velikoj mjeri rabi njemačke posuđenice u svakodnevnu govoru, mladi puno manje razumiju te gotovo uopće ne rabe njemačke posuđenice. To dokazuje da se jezik, a pogotovo njegova leksička razina, mijenja u skladu s društvenim, gospodarskim i političkim prilikama.

Literatura

Balog, Jelena, *Doprinos u proučavanju povijesti i važnosti Visoke gospodarske škole u Križevcima, Podravina, časopis za multidisciplinarna istraživanja*, X., 100. – 111., Meridijani, Samobor, 2006.

Bechert, Johannes – Wildgen, Wolfgang, *Einführung in die Sprachkontaktforschung*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1991.

Budak, Neven, *Društveni i privredni razvoj Križevaca do sredine 19. stoljeća*, u: Badurina, Anđelko. – Domljan, Žarko. – Fischer Miljenka. – Horvat-Levaj, Katarina., *Umjetnička topografija Hrvatske, Križevci, grad i okolica*, 41. – 47., Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1993.

Cuvaj, Antun, *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, sv. 3., Naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, Zagreb, 1910.

Dobrovšak, Ljiljana, *Novi prilozi o Židovima u Koprivnici i okolici od kraja 18. stoljeća do 1848. godine, Podravina, časopis za multidisciplinarna istraživanja*, XIII, 84. – 93., Meridijani, Samobor, 2008.

Duckworth, David, 1977. *Zur terminologischen und systematischen Grundlage der Forschung auf dem Gebiet der englisch-deutschen Interferenz. Kritische Übersicht und neuer Vorschlag*, u: Kolb, H. – Lauffer, H, et.al.: *Sprachliche Interferenz*. Werner Betz zum 65. Geburtstag, Niemeyer, Tübingen, 1977., 36. – 56.

Feletar, Dragutin, *Cehovi i bratovštine u Podravini krajem srednjega i početkom novoga vijeka, Podravina, časopis za multidisciplinarna istraživanja*, III, 173. – 194., Meridijani, Samobor, 2003.

Feletar, Dragutin, 1993, *Geografske značajke križevačke regije*, u: Badurina, Anđelko. – Domljan, Žarko. – Fischer Miljenka. – Horvat-Levaj, Katarina., *Umjetnička topografija Hrvatske, Križevci, grad i okolica*, 15. – 24., Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1993.

Filipović, Rudolf, *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za filološke znanosti, knjiga 59., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Školska knjiga, Zagreb, 1985.

Glovacki-Bernardi, Zrinjka, *Deutsche Lehnwörter in der Stadtsprache von Zagreb, Schriften zur deutschen Sprache in Österreich*, Band 24., 95. – 249., Hgg. von Peter Wiesinger, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 1998.

Glück, Helmut, *Metzler Lexikon Sprache*, Verlag J. B. Metzler, Stuttgart – Weimar, 2005.

Horvat, Rudolf, *Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj*, Naklada AGM, Zagreb, 1994.

Husinec, Franjo, *Dr. Fran Gundrum Oriovčanin: Gradski fizik u Križevcima*, Matica hrvatska, Križevci, 2001.

Husinec, Renata – Delić, Petar, *Gimnazija u Križevcima*, Matica hrvatska, Križevci, 1999.

Husinec, Renata – Delić, Petar, *Gospodarsko i šumarsko učilište u Križevcima*, Ogranak Matice hrvatske, Križevci, 1995.

Husinec, Renata – Delić, Petar, *To je Hrvatsko pjevačko društvo Kalnik*, Ogranak Matice hrvatske, Križevci, 1992.

Ivšić, Stjepan, *Jezik Hrvata kajkavaca – o stogodišnjici našega novoga pravopisa i književnog jezika*, [s. n.], Zagreb, 1936.

Juhász, János, *Überlegungen zum Stellenwert der Interferenz*, u Kolb, H. – Lauffer, H, et.al.: *Sprachliche Interferenz*. Werner Betz zum 65. Geburtstag, Niemeyer, Tübingen, 1977., str. 1. – 12.

Karaula, Željko, *Neki prilozi povijesti Varaždinske krajine i vojnog komuniteta Bjelovar do 1848. godine i uloga nekih istaknutih pojedinaca, Podravina, časopis za multidisciplinarna istraživanja*, XIII, 112. – 123., Meridijani, Samobor, 2008.

- Klaić, Nada, *Prilog postanku slavonskih varoši*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu, III, 48. – 49., Zagreb, 1955.
- Künzl, Rudolf, *Povijest križevačke i đurđevačke graničarske pješakačke pukovnije*, Državni arhiv u Bjelovaru, Bjelovar, 2008.
- Lončarić, Mijo, *Kaj, jučer i danas – ogledi o dijalektologiji i hrvatskoj kajkavštini (s kartom narječja i bibliografijom)*, Tiskarsko-izdavački zavod »Zrinski«, Čakovec, 1990.
- Lončarić, Mijo, 1986. *Bilogorski kajkavski govori*, u: Finka, Božidar – Putanec, Valentin – Šimunović, Petar – Šojat, Antun, *Rasprave Zavoda za jezik – Instituta za filologiju i folkloristiku*, 12, Zagreb, 1. – 224.
- Lončarić, Mijo, *Kajkavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.
- Maresić, Jela – Menac-Mihalić, Mira, *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2008.
- Maruševski, Olga, 1993. *Križevci u 19. stoljeću*, u: Badurina, Anđelko. – Domljan, Žarko. – Fischer Miljenka. – Horvat-Levaj, Katarina., *Umjetnička topografija Hrvatske, Križevci, grad i okolica*, 51. – 68., Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1993.
- Oksaar, Els, *Terminologie und Gegenstand der Sprachkontaktforschung: Sprach-geschichte: Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*, Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 2.1., W., Besch – O., Reichmann – S., Sonderegger, Berlin, 1984.
- Paul, Hermann, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Max Niemeyer, Halle, 1886.
- Piškorec, Velimir, *Deutsches Lehngut in der kajkavisch-kroatischen Mundart von Đurđevac in Kroatien*, *Schriften zur deutschen Sprache in Österreich* 22, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 1997.
- Piškorec, Velimir, *Njemačko-hrvatski jezični dodir u đurđevačkoj Podravini*, *časopis za suvremenu povijest*, 34, 3, 853. – 869., Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2002.
- Piškorec, Velimir, *Temeljni pojmovi dodirnoga jezikoslovlja*, *Strani jezici*, 30, 4, 219. – 227., Odjel za strane jezike Hrvatskoga filološkog društva u suradnji sa Školskom knjigom, Zagreb, 2001.
- Rakijaš, Branko, *Tragovi o postojanju križevačkog glazbenog zavoda početkom 19. stoljeća*, *Križevački zbornik* I, 159. – 163., Ogranak Matice hrvatske, Križevci, 1970.
- Riehl, Claudia Maria, *Sprachkontaktforschung: Eine Einführung*, TBL Verlag Gunter Narr, Tübingen, 2004.
- Schottmann, Hans, *Die Beschreibung der Interferenz*, u: Kolb, H. – Lauffer, H, et. al. *Sprachliche Interferenz*, Werner Betz zum 65. Geburtstag, Niemeyer, Tübingen, 1977., str. 13. – 35.
- Sinovčević, Zdravko. – Borković, Marija. – Kovačević, Božena. – Leček, Božena. – Karaba, Ljeposava. – Gudić, Ivka. – Zezula, Josip., *Gimnazija u Križevcima. Izvještaj za školsku god. 1952/53*, Prosvjeta, Bjelovar, 1953.
- Sabol, Mijo, *Rječnik kajkavskih riječi Đelekovca i okolice: kak so govorili naši stari*, vlastita naklada, Koprivnica, 2004.
- Slukan-Altić, Mirela, *Teritorijalni razvoj i razgraničenja varaždinskog generalata (1630. – 1771.)*, *Podravina*, časopis za multidisciplinarna istraživanja, VII, 7. – 17., Meridijani, Samobor, 2005.
- Štebih, Barbara, *Germanizmi u zagrebačkom govoru*, *Kaj*, časopis za književnost, umjetnost i kulturu, 5 – 6, 31. – 36., Kajkavsko spravišće, Zagreb, 2002.
- Švob, Melita, *Židovi u Hrvatskoj – migracije i promjene u židovskoj populaciji*, Židovska općina Zagreb, Zagreb, 1997.
- Tesch, Gerd, *Linguale Interferenz: Theoretische, terminologische und methodische Grundfragen zu ihrer Erforschung*, *Tübinger Beiträge zur Linguistik*, 37, TBL Verlag Gunter Narr, Tübingen, 1978.
- Trudgill, Peter, *Sociolinguistics. An introduction to language and society*, Penguin Books Ltd., Harmondsworth, Middlesex, 1974.
- Vidačić, Kvirin., *Topografično-poviesne crte sloboznog i kraljevskog grada Križevca*, Tisak G. Neuberga, Križevac, 1886. Pretisnuto: Ogranak Matice hrvatske, Križevci, lipanj 1993.
- Vučetić, Ratko, *Prostorni razvoj srednjovjekovnih kraljevskih gradova u Podravini*, *Podravina*, časopis za multidisciplinarna istraživanja, III, 133. – 141., Meridijani, Samobor, 2003.
- Weinreich, Uriel, *Sprachen in Kontakt: Ergebnisse und Probleme der Zweisprachigkeitsforschung*, C. H. Beck, München, 1976.
- Werner, Reinhold, *Systemlinguistische Aspekte der Integration entlehnter lexikalischer Einheiten*, *Sprachkontakt als Ursache von Veränderungen der Sprach- und Bewußtseinsstruktur: eine Sammlung von Studien zur sprachlichen Interferenz*, 219. – 235., W. Meid & K. Heller, Innsbruck, 1981.
- Žepić, Stanko, *Deutsche Grammatiken kroatischer Verfasser in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts*, *Schriften zur deutschen Sprache in Österreich*, 24, 11. – 94., Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 1998.
- Žepić, Stanko, *Zur Geschichte der deutschen Sprache in Kroatien*, *Zagreber germanistische Beiträge*, 11/2002, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2003.

SUMMARY

German loan-words in contemporary Križevci speech

Key words: German-Croatian language contact, contact linguistics, spoken language in Križevci area, German loan words

German language left trace in those parts of Croatia that were once an integral part of Military border and Austro-Hungarian Monarchy. This

is also true for the spoken language of Križevci area, where one can see a large number of German loan words. These loan words are to a large extent present in the spoken language, whereas the written language is marked by usage of standard forms. Current political and social situation indicates reduced influence of the German language, and conducted research proves that understanding and usage of German loan words is in decline among young population. This further confirms the influence of sociolinguistic factors on language borrowing.